

اصول فقه ۲ (حلقه ثانیه)

سطح ۲

درس ۲۴

استاد: حجت الاسلام والمسلمین علم الهدی

آموزشیار: آقای یاسر سعادت

در درس‌های قبل بیان کردیم که بنابر مسلک حق الطاعة، عام‌ترین اصلی که فقیه با آن مواجه است، اصالة الاشتغال عقلی می‌باشد که از این اصل فقط در برخی از موارد می‌تواند رفع ید نماید. در ادامه به بررسی جایگاه اصالة الاشتغال عقلی در چهار حالت مختلف، پرداختیم که در سه حالت آن امکان رفع ید از اصالة الاشتغال عقلی وجود داشت. و در یک حالت اصالة الاشتغال عقلی با حکم شارع تقویت می‌شد.

حال در این درس به دنبال آن هستیم که آیا شارع مقدس می‌تواند در حالات چهارگانه منجز و معذر شرعی جعل نماید و در صورت امکان آیا جعل معذر و منجز شرعی فایده‌ای دارد یا نه؟ که با بررسی دوباره این چهار حالت، خواهیم دید که در حالت اول و دوم، جعل تعذیر و تنجیز شرعی امکان ندارد و در حالت سوم و چهارم علاوه بر امکان جعل، فوایدی هم بر این جعل مترتب است.

فائدة المنجزية و المعذرية الشرعية

و بما ذكرناه ظهر أنه في الحالتين الأولى و الثانية لا معنى لتدخل الشارع في إيجاد معذرية أو منجزية، لأن القطع ثابت، و له معذرية و منجزية كاملة، و في الحالتين الثالثة و الرابعة يمكن للشارع أن يتدخل في ذلك، فإذا ثبت عنه جعل الحجية للأمرة النافية للتكليف، أو جعل أصل مرخص كأصالة الحل، ارتفعت بذلك منجزية الاحتمال أو الظن، لأن هذا الجعل منه إذن في ترك التحفظ، و المنجزية المذكورة معلقة على عدم ثبوت الإذن المذكور، و إذا ثبت عنه جعل الحجية لأمرة مثبتة للتكليف أو لأصل يحكم بالتحفظ، تأكّدت بذلك منجزية الاحتمال، لأن ثبوت ذلك الجعل معناه العلم بعدم الإذن في ترك التحفظ و نفى لأصالة الحل و نحوها.

فایده منجزیت و معذرت شرعی

در درس قبل، جایگاه اصالة الاشتغال را در چهار حالت مختلف مورد بررسی قرار دادیم که در سه مورد آن اصالة الاشتغال را جاری ندانسته و در یک مورد تنجز اصالة الاشتغال عقلی را به سبب حکم شرع، شدیدتر و قوی‌تر دانستیم. حال این سؤال پیش می‌آید که آیا معذرت و منجزیت شارع دارای اثری هست یا نه؟ به عبارت دیگر با وجود منجزیت و معذرت عقلی (بنابر مسلک حق الطاعة) چه نیازی به معذرت و منجزیت شرعی می‌باشد؟ در پاسخ به این سؤال ابتدا باید به حالات چهارگانه‌ای را که جایگاه اصالة الاشتغال را نسبت به آن حالات مورد بررسی قرار دادیم، نگاه دیگر داشته باشیم و ببینیم که آیا اولاً جعل منجزیت و معذرت در آن‌ها ممکن است یا نه و در صورت امکان آیا فایده‌ای بر آن مترتب می‌باشد یا نه؟

عدم امکان جعل منجزیت و معذرت شرعی در موارد قطع

در حالت قطع به عدم ثبوت تکلیف و در حالت قطع به وجود تکلیف جعل معذرت و منجزیت شرعی ممکن نیست. زیرا در حالت قطع به وجود تکلیف عقل حکم به منجزیت می‌نماید و در حالت قطع به عدم ثبوت تکلیف، عقل حکم به معذرت می‌کند و وقتی که عقل در این حالات حکم به معذرت و منجزیت نمود جعل منجزیت و معذرت در این دو حالت غیر ممکن خواهد بود، چون که منجزیت و معذرت، ذاتی قطع می‌باشد که نمی‌توان این دو را از قطع جدا نمود؛ لذا جعل بر خلاف منجزیت و معذرت قطع، ممکن نیست و جعل منجزیت و معذرت شرعی، موافق با منجزیت و معذرت عقلی، لغو خواهد بود.

تطبیق

فائدة المنجّزية والمعدّرية الشرعية

فایده منجزیت و معذرت شرعی

و بما ذكرناه ظهر أنّه في الحالتين الأولى والثانية لا معنى لتدخل الشارع في إيجاد معدّرية أو منجّزية، به آن چه که در بحث قبلی (بحث المنهج علی مسلک حق الطاعة) ذکر کردیم آشکار می‌شود که در حالت اول از چهار حالتی که جایگاه اصالة الاشتغال را نسبت به آن حالات سنجیدیم (قطع به عدم تکلیف) و حالت دوم (قطع به ثبوت تکلیف) شارع نمی‌تواند دخالتی در ایجاد منجزیت و معذرت داشته باشد.

لأنّ القطع ثابت، و له معدّرية^۱ و منجّزية^۲ كاملة^۳.

زیرا در این دو حالت، قطع وجود دارد، که دارای منجزیت و معذرت کامل می‌باشد.

Sco۱: ۰۴:۳۰

^۱ در حالت اول.

^۲ در حالت دوم.

^۳ یعنی: منجزیت قطع مانند ظن و احتمال معلق بر عدم ورود ترخیص از جانب شارع مقدس نیست.

جواز جعل تنجیز و تعذیر شرعی در موارد امکان جعل حکم ظاهری

گفتیم که در حالت قطع به تکلیف و قطع به عدم تکلیف (حالت اول و دوم) جعل تنجیز و تعذیر از جانب شارع مقدس ممکن نیست. حال می‌خواهیم جعل تنجیز و تعذیر شرعی را در موارد امکان جعل حکم ظاهری (حالت سوم و چهارم) مورد بررسی قرار دهیم.

در حالت سوم (احراز ترخیص ظاهری نسبت به تکلیف محتمل) و حالت چهارم (احراز عدم اذن شارع در ترک احتیاط نسبت به تکلیف محتمل) جواز جعل تنجیز و تعذیر شرعی کاملاً روشن است؛ زیرا منجزیت عقلی ظن و احتمال معلّق بر عدم ورود اذن شارع در ترک تکلیف مظنون و محتمل می‌باشد. و اما نسبت به معذرت، جعل شرعی ممکن است چون که همان طور که در درس های قبلی خواندیم، طبق مسلک حق الطاعة ظن و احتمال معذرت ندارند. پس در این موارد نیاز به جعل شارع داریم که معذرت ظن و یا احتمال برای ما ثابت گردد.

ثمره جعل تنجیز و تعذیر شرعی در حالت سوم (بنابر مسلک حق الطاعة)

و ثمره‌ای که برای جعل منجزیت و معذرت شرعی در حالت سوم (احراز ترخیص ظاهری نسبت به تکلیف محتمل) وجود دارد این است که منجزیت عقلی تکلیف مشکوک، با این جعل شارع مرتفع می‌شود؛ زیرا منجزیت عقلی ظن و احتمال متوقف بر عدم ورود اذن شارع بود که با احراز اذن شارع نسبت به تکلیف مظنون و محتمل، موضوع تنجیز عقلی ظن و احتمال برداشته می‌شود.

ثمره جعل تنجیز و تعذیر شرعی در حالت چهارم (بنابر مسلک حق الطاعة)

در حالت چهارم (احراز عدم اذن شارع در ترک احتیاط نسبت به تکلیف مشکوک) با جعل حجیت برای حکم ظاهری مثبت تکلیف، از جانب شارع مقدس، منجزیت عقلی احتمال تشدید و تقویت می‌گردد؛ زیرا بعد از احراز عدم ترخیص نسبت به تکلیف محتمل، به عدم اذن شارع در ترک تحفظ علم حاصل می‌شود، که اقوای از «عدم علم به اذن» می‌باشد و به تبع آن تنجیز حاصل شده به سبب آن اقوی و اشدّ از تنجیز احتمال در صورت «عدم علم به اذن» می‌باشد.

FG

عدم امکان جعل
قطع به عدم ثبوت تکلیف
قطع به ثبوت تکلیف

تنجیز و تعذیر شرعی

امکان جعل ← در موارد عدم علم (در موارد امکان جعل حکم ظاهری)

فایده تنجیز و (در حالت سوم (احراز ترخیص ظاهری) ← ارتفاع منجزیت عقلی نسبت به تکلیف مشکوک

تعذیر شرعی

در حالت چهارم (احراز عدم اذن شارع در ترک تحفظ) ← ۱. تقویت منجزیت تکلیف مشکوک

۲. جعل معذرت برای تکلیف مشکوک

تطبیق

و فی الحالّین الثالّثة و الرابّعة یمكنُ للشارع أن یتدخّل^۱ فی ذلک،

و در حالت سوم (احراز ترخیص ظاهری نسبت به تکلیف محتمل) و چهارم (احراز عدم اذن شارع در ترک احتیاط نسبت به تکلیف مشکوک) شارع مقدس می تواند در ایجاد منجزیت و معذرت دخالّت نماید.

فإذا ثبت^۲ عنه جعلُ الحجّةِ للأمارَةِ النافیَةِ للتکلیفِ، أو جعلُ أصلٍ مرخّصٍ كأصالةِ الحلِّ، ارتفعتْ بذلك منجزیةُ الاحتمالِ أو الظنِّ،

پس زمانی که ثابت شود شارع مقدس برای اماره نافی تکلیف جعل حجیت نموده است و یا اصل عملی مرخصی مانند اصالة الحل جعل نموده است، به سبب این اماره نافی تکلیف و یا اصل عملی مرخص، منجزیت عقلی احتمال، مرتفع می شود؛

لأنّ هذا الجعلُ منه إذنُ فی ترکِ التحفّظِ،

زیرا این جعل حجیت (برای اماره نافی تکلیف یا اصل عملی مرخص) از جانب شارع مقدس، اذن در ترک تحفظ، نسبت به تکلیف مشکوک می باشد.

و المنجزیةُ المذكورة^۳ معلّقةٌ علی عدمِ ثبوتِ الإذنِ المذكورِ^۴.

و منجزیت احتمال و ظن هم معلق بر عدم ثبوت اذن در ترک تحفظ، از جانب شارع می باشد.

و إذا ثبت^۵ عنه جعلُ الحجّةِ لأمارَةِ مثبتَةٍ للتکلیفِ أو لأصلٍ یحکمُ بالتحفّظِ، تأکّدتْ بذلك منجزیةُ الاحتمالِ،

و زمانی که جعل حجیت برای اماره مثبت تکلیف و یا اصل عملی که احتیاط را لازم می داند، از جانب شارع مقدس ثابت شود (چنان که در حالت چهارم این گونه است) به سبب این جعل حجیت (برای اماره مثبت تکلیف و یا اصل عملی که احتیاط را لازم می داند) منجزیت (عقلی) احتمال تأکید می شود.

لأنّ ثبوتَ ذلک الجعلِ معناه العلمُ بعدمِ الإذنِ فی ترکِ التحفّظِ و نفی^۶ لأصالةِ الحلِّ و نحوها.

زیرا معنای ثبوت این جعل حجیت (برای اماره مثبت تکلیف و یا اصل عملی که احتیاط را لازم می داند) علم به عدم اذن در ترک تحفظ در قبال تکلیف مشکوک و نفی اصول مرخص مانند اصالة الحل و غیر آن می باشد.

Sco۲: ۲۱:۰۳

^۱ با جعل معذرت یا منجزیت.

^۲ مثال و توضیح برای جعل معذرت.

^۳ یعنی: منجزیتی که از حکم عقل به احتیاط در قبال تکلیف مشکوک استفاده می شود.

^۴ یعنی: اذن شرعی ظاهری.

^۵ مثال و توضیح برای جعل منجزیت.

^۶ معطوف علیه: العلم

۱. در موارد قطع که عقل حکم به منجزیت و معذريت می‌نماید، شارع نمی‌تواند جعل منجزیت و معذريت نماید؛ زیرا این منجزیت و معذريت اگر موافق با حکم عقل است، جعل آن لغو و بی‌فایده است و اگر خلاف آن هست، جعل آن امکان ندارد. زیرا حجیت قطع ذاتی است و شارع نمی‌تواند منجزیت و یا معذريت آن را نفی نماید.
۲. در حالات عدم علم، چون منجزیت ظن و احتمال معلق بر عدم ورود اذن شارع در ترک تحفظ می‌باشد شارع می‌تواند منجز و معذر شرعی جعل نماید.
۳. جعل منجز و معذر شرعی در حالت سوم (احراز ترخیص ظاهری) موجب مرتفع شدن اصالة الاحتیاط عقلی می‌گردد و در حالت چهارم (احراز عدم اذن شارع در ترک تحفظ) حکم عقل به احتیاط به سبب جعل شارع تقویت می‌گردد.